

Henk Poeder, een gereformeerde bohème

door Carel de Goeij

In september 2003 trok een expositie van Henk Poeder (1897 - 1958) in de Koornmarktspoort ongeveer duizend bezoekers. Veel Kampenaren, maar ook velen uit het land die speciaal voor Poeder naar Kampen kwamen. Soms met hun eigen 'Poeder' onder de arm! Niet louter voor de schilderijen kwamen ze, maar ook om herinneringen te delen, kennis te maken met Poeders zoons en in gedachten weer even terug te gaan naar de decennia toen Henk Poeder een vertrouwde stadgenoot was. Want in Poeder - die hier van 1929 tot zijn dood woonde - weerspiegelt zich het dagelijks leven gedurende die drie decennia in Kampen. Wie was Henk Poeder en welke plaats nam hij in de Kamper gemeenschap in?

Het Kampen waar kunstschilder Henk Poeder de tweede helft van zijn leven doorbracht - van 1930 tot zijn dood in '58 - was nog gedrenkt in een 19de-eeuwse atmosfeer. Een stad waar nog voornamelijk gelopen, geslenterd en gepromeneerd werd. Tot aan de jaren zestig speelde het leven zich af in wandeltempo - en één van die vertrouwde wandelaars was Henk Poeder, wanneer de ziekte die hem al vanaf zijn eerste huwelijksjaren bekleemde dat tenminste toestond.

Poeder voelde zich in dat Kampen dat met 19de-eeuwse rust en prudentie voortschreed als een vis in het water. Als zijn fysieke conditie hem dat toestond trok hij er vaak op uit naar het Ganzendiep, om te vissen en schetsjes te maken die hij later in zijn atelier uitwerkte. Vele tientallen schilderijen vonden hun oorsprong in het roeibootje dat hij in de jaren dertig had gekocht en waarin hij, vaak in het gezelschap van zijn oudste zoon, de oevers van het Ganzendiep verkende.

Voor de gereformeerde Poeder was de natuur - in goede 19de-eeuwse traditie - een tweede bijbel, een alomtegenwoordige Openbaring waarin God zich evenzeer toonde als in de Schrift.

Een 19de-eeuwer - ook en vooral in zijn opvattingen over schilderkunst. Wars van getheoretiseer en kribbig wanneer men zijn schilderijen wilde

vastpinnen binnen een artistieke stroming. In een herinnering van zijn oudste zoon Jeen staat hij met een bezoeker voor één van zijn doeken en zegt geïrriteerd: 'Impressionisme? Noem het zoals u wilt, maar hoe vindt u het?'

Als hij dan toch ergens bij moest horen, dan kwamen de schilders van de Haagse School het meest in aanmerking. Mauve en Willem Maris waren zijn favorieten. Wat daarna was gekomen kon in huize Poeder rekenen op

Jaren dertig: Henk Poeder met zijn zoons Jeen en Henk aan de IJsseloever. Rechts op de foto de oude kalkovens. (Fotocollectie Jeen Poeder)

onverholen afkeuring: gezocht, gekunsteld, weg van schilderkunstig vakmanschap en oprechte schoonheidsbeleving.

Een man als Van Gogh kon in huize Poeder geen genade vinden. Getalenteerd, zeker, maar te ongedurig, te woest om zijn talent ook daadwerkelijk tot uitdrukking te brengen. Een kleine expositie van dadaïstisch werk in een etalage aan de Oudestraat deed Poeder, zo herinnert zijn zoon Jeen zich, schouderophalend af als 'geknoei'.

Schoonheid, schoon, mooi - zo kribbig als hij reageerde op artistiek getheoretiseer, zo kinderlijk-lyrisch kon hij zich laten gaan in schoonheidsbeleving en verknochtheid aan het sublieme. Zocht hij uit alle macht in de natuur een tegenhanger voor zijn ziekte, zijn lichamelijke gebreken? Ongetwijfeld is voor Poeder zijn schilderen een ontsnapping geweest uit de beperkingen die zijn handicap hem oplegde en hem bij lange perioden aan huis bond.

Multiple sclerose, met progressieve spieratrofie is na zijn overlijden wel gesuggereerd.² Het zou goed kunnen. Zijn ziekte, die gepaard ging met ernstige vermoeidheid en spierzwakte, openbaarde zich voor het eerst, en zeer intens, in de eerste jaren van zijn huwelijk met Johanna Koers. In de jaren dertig en veertig - zijn vruchtbaarste jaren - beklemt zijn ziekte hem minder om na zijn vijftigste hem steeds grimmiger in zijn greep te krijgen. Na 1952, 1953 ging hij snel achteruit. In die tijd schrijft hij in een brief aan zijn oudste zoon: 'Het was vanochtend mooi weer, ik heb even een eindje gewandeld, Oudestraat tot de Plantage. 't Viel me mee, maar ik word oud en gebogen. Als ik me zie in de etalages... een oud mannetje... o wat erg... maar de zon scheen. (...) Ik heb nog even tot de Bovenkerk gelopen en weer terug.' In de laatste jaren voor zijn dood kwam hij helemaal niet meer buiten.

Poeder was een Kampenaar die vooral voorleefde in verhalen en anekdotes.³ Afgezien van een uitvoerige necrologie van de hand van zijn oudste zoon Jeen⁴ is er naar mijn weten niet over hem gepubliceerd. In overzichten van Nederlandse schilderkunst in de 20ste eeuw is hij onzichtbaar - niet bevreemdend overigens voor iemand die niets moest hebben van moderne stromingen en zich het meest thuis voelde bij de Haagse School. Als kunstschilder praktisch onopgemerkt in de rest van het land, zeer bekend in Kampen, waar het gezin Poeder zich in 1929 gevestigd had. Dat het gereformeerde en kleinsteedse Kampen de kunstschilder aan zijn hart sloot had ongetwijfeld te maken met diens openlijk beleden afkeer van nieuwlichterij in de schilderkunst en zijn religieus geïnspireerde schoonheidsbeleving. Om zijn zoon Jeen te citeren: 'Hij was geen schilder van wat men tegenwoordig problemen pleegt te noemen, maar zag het wonder in het gewone, in het ongecompliceerde.'⁵

In de gesprekken aan de woonkamertafel met zoons en studenten liet hij zich kennen als een pragmaticus en een verfoeier van theoretische en filosofische bespiegelingen, zowel op het kunstzinnige als theologische vlak. Zijn stopwoord: 'Allemaal flauwekul!'

Een gevoelsmens - die al vanaf zijn puberteit het schilderen compromisloos omarmde. Als achttienjarige liet hij zich in Assen fotograferen met schildersjas aan, vilten hoed op, palet en penseel in de hand. Op het palet heeft hij een larmoyant 'Ach, wanneer...??' neergekalkt, in zijn ogen een mengeling van daadkracht en ongenaakbaarheid. Schilder zou hij worden - daarover viel duidelijk niet te onderhandelen.

Henk Poeder werd in het vroege voorjaar van 1897 als eerste van drie kinderen - na Henk nog een jongen en een meisje - geboren in Assen in een

klein gereformeerd gezin. Zijn vader was schoenmaker en voorzitter van de gereformeerde mannenvereniging. Hij koesterde warme herinneringen aan zijn vader, met wie hij regelmatig wandelingen maakte en van wie hij vermoedelijk zijn natuurliefde heeft meegekregen.

Al jong schijnt hij zijn ouders de wens te hebben kenbaar gemaakt schilder te willen worden - een verlangen dat stuitte op meewarige en bange afkeuring, vooral van zijn koppige moeder. De opzienbarende entree van een Frans schilder in Assen die er een 'ménage à trois' op nahield maakte de zaak er niet beter op. Toch rolde er een compromis uit. De jongeman werd als leerling bij een huis- en decoratieschilder te werk gesteld. In zijn vrije tijd kreeg hij lessen van de Asser schilders Krans, Roessingh en de Belgische vluchteling Van den Drieche.

Eén van de familieverhalen betreft zijn eerste doek dat hij maakte op een verknippte en opgespannen schort van zijn zuster. Hij kreeg - alweer een familieverhaal - zijn congé op de schilderswerkplaats, omdat hij onder werktijd een schilderijtentoonstelling bezocht had. De verhalen geven voedsel aan het beeld van een vastberaden adolescent die er zijn zinnen op had gezet zijn gereformeerde afkomst en leefwereld geen belemmering te laten zijn voor het stillen van zijn schildershonger. In zijn familie heerste ongetwijfeld de angst dat de jonge Henk door zijn kunstschilderij zou vervallen tot een goddeloze bohémien. Die vrees was onterecht. Poeder bleef een door en door gereformeerde jongen met een hecht geloof en een innig Godsvertrouwen. Hij bleef in doen en laten verknocht aan de gereformeerde mores en liet - al was het niet helemaal van harte - op zondag penseel en palet onaangeroerd.

Rond zijn twintigste en na diverse mislukte baantjes in winkel en op kantoor verruilde hij Assen voor Amersfoort,⁶ waar hij zijn toekomstige vrouw Johanna Kroes ontmoette, de zus van zijn schildersvriend Evert. Kort na hun trouwen in 1920 en inmiddels verhuisd naar Soest openbaarde zich de ziekte die hem de rest van zijn leven in zijn ban zou houden. Hij nam er lessen bij Isings. Via hem kwam hij ook als illustrator bij uitgeverij Callenbach binnen, waarvoor hij de rest van zijn werkzame leven boeken zou illustreren. Ook voor Kok zou hij regelmatig illustreren.

De inkomsten uit het incidentele illustratiewerk waren bepaald geen vetpot voor het jonge gezin - in '25 werd hun eerste zoon Jeen geboren, in '28 Henk.⁷ Een kennis deed hun het advies aan de hand naar Kampen te verkassen, waar de Theologische Hogeschool weer op volle toeren draaide en ze zich met een studentenpension van een vaste inkomstenbron konden

Het gezin Poeder omstreeks 1932, enkele jaren na zijn entree in Kampen. Op de voorgrond Jeen, tussen vader en moeder Henk junior. (Fotocollectie Jeen Poeder)

verzekeren. Dat liet moeder Poeder zich geen twee keer zeggen. Bovendien zaten ze in Kampen vlakbij Kok, hetgeen het aantal illustratie-opdrachten mogelijk ten goede zou komen.

Zo kwam het gezin in 1929 in Kampen terecht en daar - na enige tijd aan de overkant gewoond te hebben - al spoedig in het reusachtige bovenhuis aan de Oudestraat 41-I, vlakbij de hoek met de Breedesteeg, waar ze het aldaar gevestigde studentenpension overnamen. Al spoedig zou het pension door het leven gaan als de Poederkast en geen Kampenaar die niet wist waar dat was.

Zeg Henk Poeder en je zegt Poederkast. De kunstschilder en het door zijn vrouw gedreven studentenpension zijn in de herinneringen en anekdotes van zijn kinderen en (oud-)Kampenaars onlosmakelijk met elkaar verbonden. Lang nadat mevrouw Poeder

- in augustus 1968 - uit Kampen was vertrokken⁸ en het voormalige studentenpension een gewoon studentenhuis was geworden stond het pand nog in het telefoonboek vermeld als Poederkast. Maar - zoals journalist Hans Wiersma schreef bij het vertrek van mevrouw Poeder - vanaf dat moment was 'de ziel uit de Poederkast'.

De geur van terpentijn vermengd met sigarenrook, de hoge trap die opdoemde achter de voordeur, zo hoog dat er halverwege een plateautje was voor wie even uit wilde rusten van de beklimming. De mysterieuze brede gang met helemaal aan het eind de deur naar woonkamer annex atelier met z'n hoge ramen. Onder de rechte trap naar boven het enige toilet. In het kleinsteedse Kampen van een halve eeuw geleden werd de Poederkast de plek waar artistieke bohème zich moeiteloos voegde in de bedding van degelijke gereformeerdheid. Voor de predikanten-in-opleiding die een 'kast' bij mevrouw Poeder huurden moet het een bijzondere woonplek geweest zijn: vaak werden ze in de grote woonkamer genood en ontspon-

nen zich tot diep in de nacht gesprekken over theologie en aanverwante onderwerpen.

*'Daar zat hij dan, half liggend in zijn leunstoel, bleek en altijd moe. Daar zat hij dan, mijn vader, met een hoed op zijn bijna kale schedel en, al pratend en redenerend over allerlei onderwerpen die hem emotioneel bezighielden temidden van sigarenrokende theologische studenten die naar hem luisterden en met hem discussieerden.'*⁹

Vaak kregen aanstaande predikanten bij hun afstuderen een schilderij mee - één van de redenen waarom werk van Poeder, ondanks dat het zeer matig verkocht, een brede verspreiding heeft gekregen.

Met de verhuizing naar Kampen viel een verbetering in Poeders conditie samen. Was hij in Soest door zijn zware vermoeidheid aan huis gebonden, in Kampen was het hem gegeven er weer op uit te trekken. Praktisch al zijn werk dateert dan ook uit zijn Kamper jaren.

In de herinneringen aan het bovenhuis duikt steeds de hoge trap en de eindeloos schijnende gang op met links de deuren van de studentenkamers, rechts de opgang naar boven en helemaal aan het eind de huiskamer annex atelier met de hoge ramen. Zijn vierde en jongste kind, Johan, geboren in '41, herinnert zich nog goed het verwachtingsvolle thuiskomen uit school: 'Wat zou vader vandaag geschilderd hebben?'

Drie januari 1954. In de woonkamer annex atelier. Van links naar rechts: Jeens verloofde Gonnie, mevrouw Poeder, Henk jr., Henk Poeder en Jeen. (Fotocollectie Jeen Poeder)

Midden in het atelier een grote werktafel waarop gipsen beelden, boeken en ander studiemateriaal voor zijn illustraties. Rond het bureau verschillende schildersezels en de muren volgehangen met eigen werk. Hij moet een bijzondere vader geweest zijn die zijn natuurliefde en begeesting voor het schildersvak spelenderwijs op zijn kinderen wist over te brengen, hetzij in zijn roeibootje in het Ganzendiep, hetzij in zijn atelier, waar ze soms samen aan een doek werkten of een steentje in een boekillustratie mochten intekenen. Samen met zijn oudste zoon Jeen zette hij een foto van een Schotse ruïne bij de zee om in een schilderij - een doek dat vervolgens door een binnenstormende Klaas Schilder prompt werd aangekocht en dat jaren lang op diens werkkamer aan de Broederweg heeft gehangen.

Het was ook Jeen die hij vroeg model te staan toen hij een kinderbijbel moest illustreren en een schets wilde maken van Daniël in gevecht met de leeuw - het toont zijn ambachtelijke opvatting van schilderijen en illustraties - ze moesten klóppen.

Een vakman. Praktisch geheel autodidact ontwikkelde hij door veel oefenen een heldere, bondige stijl van schetsen en een vlotte schildertechniek. Dat moest ook wel - zijn ziekte maakte hem snel vermoeid, vandaar dat hij zich bekwaamde in het snel tot zaken komen op papier en doek.

Thuis was de taakverdeling duidelijk. Zijn vrouw - die haar man liefkozend wel eens 'mijn vijfde kind' noemde - hield huishouden en studentenspension draaiende, Henk - als zijn gezondheid dat tenminste toeliet - schilderde en illustreerde. In de kleinsteedse gemeenschap van het Kampen van het midden van de 20ste eeuw was Poeder dé kunstschilder. Het *Nieuw Kamper Dagblad* zet hem in zijn necrologie neer als 'de enige beroeps kunstschilder in onze stad.'¹⁰

Verkocht hij goed? Nee. Het geld dat hij verdiende kwam vooral uit zijn illustratiewerk.¹¹ Zijn schilderwerk werd vooral gebruikt als pasmunt voor openstaande rekeningen. Zo werd H.J. Bos van de gelijknamige sigaren- en snoepwinkel aan de Oudestraat, waar Poeder zijn sigaren en tabak haalde, geportretteerd ter genoegdoening van de openstaande rekening. Ook de Kampereilanders, waar hij zijn roeibootje in de berging had, kregen als dank een schilderij in retour.

Gegoede Kampenaren die - zoals Schilder - een doek van hem kochten deden dat vermoedelijk meer uit mededogen en om het gezin financieel wat te ondersteunen dan uit kunstzinnige bevlogenheid of verzameldrift.

Poeder zelf was ook niet bepaald actief in het creëren van een afzetmarkt. Eén van de vele familieverhalen betreft het voorzichtig pogen van zijn

Pasen 1954. Op de rug gezien Henk Poeder, verder van links naar rechts: Jeen, Jan, Johan, mevrouw Poeder, Jeens verloofde Gonnie. Voor het schilderij dat achter Jan hangt, had mevrouw Poeder geposeerd, zittend op de vensterbank in de voorkamer. (Fotocollectie Jeen Poeder)

vrouw haar man aan te zetten tot meer aandacht voor de verkoop van zijn doeken. 'Zou je niet eens een advertentie zetten?' Het zat er niet in. Van exposities van zijn werk is niets bekend - mensen die iets van hem wilden kopen, konden altijd in zijn atelier binnenlopen.

Altijd lag geldgebrek en armoede op de loer - toch weigerde Poeder pertinent werk aan te nemen dat hij beneden zijn stand oordeelde. Een Kampenaar die hem benaderde voor het beschilderen van het ledikant van zijn dochter met enkele konijntjes kon rekenen op een afwijzing, voorzien van een minzame glimlach. Ook zijn huurbaas Bos, die hem vroeg de papieren zakken die hij produceerde voor winkeliers te voorzien van een tekening van fruit of banket, kreeg nul op het rekest. Boekillustraties, akkoord, maar verder niet. Zo hield ook Poeder zijn - artistieke - stand op.

In het artistieke aura dat om hem heen hing pasten ook goed zijn incidentele afwezigheid en de 'visioenen' die hij dan gewaar werd. Niet dat hij er mee koketteerde, het was 'gewoon' een eigenaardigheid die bij hem hoorde. Zijn oudste zoon Jeen in diens in memoriam voor zijn vader: 'Soms hield hij onder het bidden ineens op; na het amen zei hij dan: "Ja, ik moest even

ophouden, ik zag zo'n bijzonder mooi schilderij; even een schetsje van maken."

In '44 ging het gezin Poeder met de Vrijmaking mee, zonder dat dit overigens tot grote spanningen leidde. Zakelijk zou dat ook onverstandig geweest zijn met studenten uit beide kampen en bovendien - de gevoelsmens Poeder was er de man niet naar theologische discussies verbaal op de spits te drijven.

Liever liet hij zich ontroeren door een geliefde predikant - ds. Overduin was een favoriet, voor wie hij overigens diens boek *Hel en Hemel van Dachau* zou illustreren.

De oorlog woedde grotendeels langs het gezin Poeder heen, en daarin verschilden de Poeders niet van andere Kampenaren. Natuurlijk was er de angst dat oudste zoon Jeen opgeroepen zou worden voor de Arbeitseinsatz. Op de bovenverdieping richtte het gezin als voorzorg een schuilplaats in die gelukkig niet gebruikt hoefde te worden.

Ook diende het bovenhuis aan de Oudestraat tegen het eind van de oorlog incidenteel als ontmoetingsplek voor het lokale verzet. De 'vergaderzaal' waar 'Gerrit' Spanhaak - Bonnen Gait - vermomd als jongedame binnentrad¹² was de voorkamer van de Poederkast.¹³

Poeder, wandelend over de Oudestraat, struinend door de weilanden van het Kampereiland of neuriënd achter de ezel in zijn atelier, was een onlos-

Pontje op Seveningen. H. Poeder, olieverf op doek.
(collectie: Frans Walkate Archief)

makelijk ingrediënt van dat midden- 20ste-eeuwse Kampen, dat nog zozeer geurde naar de 19de eeuw. Ook al kwam hij zijn laatste levensjaren praktisch niet meer buiten, het wegvallen van zijn vertrouwde aanwezigheid uit de gemeenschap kwam in 1958 voor veel Kampenaren als een schok - dat gevoel proef je duidelijk uit de necrologieën in de plaatselijke kranten.¹⁴ Zijn overlijden kwam op een moment dat Nederland - en dus ook Kampen - zich opmaakte voor heftige modernisering en versnelling van het dagelijks leven. Voor Poeder - was hij veel ouder geworden - had dat niet hoeven. Hij was duidelijk een exponent van dat nog naar de 19de eeuw riekende Kampen van vijftig, zestig jaar geleden.

Noten

- 1 Tijdens de expositie van ongeveer zestig doeken die nog in familiebezit zijn kwamen bezoekers aan met ongeveer honderd andere doeken van Poeder. In totaal zijn er inmiddels ruim 160 schilderijen van Poeder gefotografeerd en gedocumenteerd.
- 2 Het vermoeden werd kort na Poeders overlijden uitgesproken door huisarts Blanken.
- 3 Veel mondelinge informatie uit gesprekken met Henk, Johan en Jeen Poeder en diens vrouw heb ik in dit artikel verwerkt.
- 4 *De Opbouw. Weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven*, derde jaargang, nr. 2 (1959).
- 5 idem.
- 6 Het schijnt dat hij daar in een atelier werk heeft gevonden, mogelijk een productie-atelier voor schilderijen.
- 7 In Kampen werden nog twee zonen geboren: in 1935 Jan (overleden in 1988) en Johan in 1941.
- 8 Ze verhuisde naar Doetinchem, waar ze introk bij haar zoon Henk. Ze overleed in Doetinchem op 5 mei 1981. Overigens was mevrouw Poeder al midden jaren vijftig gestopt met koken voor haar studenten en had ze zich beperkt tot het verhuren van kamers.
- 9 Uit de toespraak van Poeders tweede zoon Henk bij de opening van de overzichtsexpositie in september 2003.
- 10 *Nieuw Kamper Dagblad*, woensdag 10 december 1958
- 11 Voor een indruk van Poeders illustratiewerk, zie de internetpagina van 'Achter de Rug' (<http://145.99.206.75>)
- 12 S.E. Scheepstra, 'Gerrit' Spanhaak, de pen van Strijdend Nederland', *Kamper Almanak 2004*, p.130.
- 13 Volgens een mondelinge mededeling van Poeders tweede zoon Henk.
- 14 Idem en *Kamper Nieuwsblad*, 11 december 1958.